

De l'home mire sempre les mans

Joan Borja Sanz

Director de la Càtedra Enric Valor · Universitat d'Alacant

Ahir al migdia, a casa, en acabar de dinar, ens vam concedir un capritx. Tot i que no era dia de festa, ens vam permetre un pecadet de gola i vam rematar l'àpat amb un gelat. «Vinga va! Rematem l'estiu...» I vaig servir a taula uns talls generosos de gelat de torró, degudament encaixats entre les sabudes galetetes de neula.

—Xe! Un xàmbit! —va celebrar mon pare.

—Un què? —va preguntar el meu fill Joan.

—Un xàmbit —va ratificar mon pare—. D'això sempre hem dit un xàmbit. Diuen que és una paraula que ve de l'anglès: una adaptació de sandwich.

Concentrat a llepar el gelat amb golosia, no hi dic res. Però no deixo de pensar per al meu fur intern que un anglicisme tan antic com xàmbit —al costat d'altres de l'estil de basquet, bar, càmping, pórlan, València late, bafle, bistec, bot, còmic, dial, eslògan, folklore, gasoil, jersei, pamela, parxis, sidecar, stop, suèter, tabú, tiquet, xampú, xou etc.— demostra d'una manera flagrant que això del multilingüisme, la multiculturalitat i la globalització no és només cosa de fa quatre dies.

—Me'n recorde quan jo era menut. Anàvem a comprar xàmbits a la Perica —continua explicant mon pare, mentre assaboreix el gelat—. Li demanàvem, normalment, «un xàmbit de quinzet». Però algun dia, també, com a cosa extraordinària, algú de butxaca més forta podia demanar-li un xàmbit de dos quinzets. I ella, en aquest cas, ampliava amb els dits de la mà la separació l'artefacte amb què preparava els xàmbits, i li posava una ració doble de gelat. Veus? I allò era la felicitat impossible: «un xàmbit de dos quinzets»!

En aquest punt del relat, la pregunta de la meua filla Maria és inevitable:

—I què era un quinzet, iaio?

—Un quinzet? Un quinzet era la quarta part d'una pesseta. És a dir: vint-i-cinc cèntims de pesseta.

—I una pesseta...?

Només les persones amb una cert edat potser recorden, encara, no ja les pessetes, sinó, encara més lluny, les monedetes d'un quinzet, vint-i-cinc cèntims de pesseta, que tenien un forat al mig —igual com més tard, curiosament, també tindrien un forat al mig les monedes de vint-i-cinc pessetes—, i que els xiquets feien servir per a lligar l'extrem del fil de la trompa.

—I una cosa iaio: si eren vint-i-cinc cèntims, perquè es deia quinzet? —s'interessa la xiqueta, després de les explicacions de mon pare sobre el sistema monetari anterior a l'euro.

—Això té res a veure amb el fet que, en el tenis, un quinzet és la quarta part d'un joc? —pregunta el meu Joan.

La hipòtesi és preciosa. De les que il·luminen els ulls. Però per a ser perfecta només falla en un petit detall: que no és certa. Perquè l'etimologia de la paraula quinzet amb el sentit de 'ral, moneda de vint-i-cinc cèntims' sembla que té a veure amb el fet que un ral equivalia a la quinzena part d'una lliura valenciana: una unitat del sistema monetari valencià en què la lliura (equivalent a 3,75 pessetes) constava de vint sous,

i cada sou de dotze diners.

—Veus? En la pilota valenciana es compta igual que en el tenis, només que en comptes de dir quaranta diuen val: quinze net, trenta neta, val net, a quinzens, trenta per quinze, val per quinze, val per trenta... —continua la conversa entre iaio i nets.

—I en comptes de dir iguals o deuce, diuen a dos, no?

—Exacte. Però és que això de deuce no és sinó una derivació de l'expressió francesa á deux, que significa exactament això el que diem en el joc de pilota valenciana: a dos. És a dir: a dos punts de poder tancar el joc...

—Esteu molt equivocats —intervinc jo, per fi, en la conversa, amb voluntat de provocar—. No és cert que en el joc de pilota valenciana es compta igual que en el tenis. En realitat, la cosa és justament a l'inrevés: és en el tenis que es compta igual que en el joc de pilota valenciana, que és moltíssim anterior! En el segle XIV tenim ja perfectament documentat el joc de pilota als carrers de València; i el tenis, en canvi, no apareixerà sinó a la segona meitat del segle XIX.

No ho puc evitar: la història, el simbolisme, l'art i el món de la pilota valenciana em són una passió. I la conversa familiar va prosseguir, mentre acabàvem els gelats, evocant les partides a llargues que es jugaven als carrers d'Altea —al carrer de la Mar, al carrer del Cine, al carrer Fondo, al carrer del Portal Vell, a l'Estació de l'Olla... I explicant detalls sobre les ratlles, els marxadors, la falta, els tipus de pilota, les regles, els costums, les modalitats de joc, els trinquets. I no hi van faltar tampoc pinzellades anecdòtiques sobre la feninde de la Grècia clàssica, el jeu de paume de la França medieval...

Però mentre parlàvem d'això i allò, no vaig poder deixar de sospesar la curiositat numèrica que ofereix el còmput dels quinzets, en el joc de pilota valenciana —i en un joc derivat, com és el tenis.

«Per què s'hi compta de quinze en quinze?» «I per què no?», n'hauria de ser la primera resposta. Perquè la pregunta subjacent, en qualsevol cas, venia a ser: per què els còmputos mentals humans —les convencions numèriques més o menys universals— tendeixen a operar sobre la base d'un sistema de conceptualització decimal? O millor: fins a quin punt és cert —o no ho és— que el nostre imaginari numèric tendeix a simplificar l'univers de les xifres i els còmputos a una estructura basada en els múltiples del nombre 10?

La cosa té el seu interès. I, sens dubte, els seus matisos: els seus misteris, les seues intrigues, les seues gràcies, les seues curiositats, les seues explicacions; els seus blancs, els seus negres, les seues escales de grisos i infinites combinacions de colors. D'entrada, la simple existència d'una noció com la de quinzet —en el sentit de 'vint-i-cinc cèntims'— ja sembla recordar-nos que, en el nostre particular sistema decimal, el cinc (la meitat de 10) i els seus múltiples també hi tenen un pes important. Per això, segurament, 25 anys ens sembla una xifra més redona que 20 o que 30: com 50 o 75 anys, en una efemèride, ens produeix una sen-

sació molt major de completesa i arrodoniment que no 20, 30, 40, 60 o 70. I per aquest motiu, posem per cas, s'han encunyat i s'han popularitzat nocions —i celebracions!— tan populars com les de les bodes de plata o les bodes d'or (i, en canvi, no han fet la mateixa fortuna les bodes de porcellana, les bodes de perla, les bodes de robí, les bodes de diamant o les bodes de titani, als 20, 30, 40, 60 i 70 anys respectivament).

Hi ha qui ha buscat, per a aquesta manera de conceptualitzar els números —de computar la vida— en base 10 (i amb un certa propensió per a descansar-nos en el 5 i els seus múltiples) una explicació possible d'arrel antropològica. Els comptes més primitius i rudimentaris potser s'executaven per analogia amb la pròpia anatomia humana. En un primer moment, segurament vam començar a comptar fent servir els dits les mans. I aquests deu dits de què disposem —cinc en una mà i cinc en l'altra— es troben ben probablement en la base del sistema decimal amb què la condició humana ha provat (i continua provant) de temptejar el còmput, la mesura, la interpretació del món.

Però això, evidentment, no deixa de ser una convenció cultural. És a dir, que podria ser d'una altra manera. I, de fet, ho és: em sembla haver llegit en algun lloc que, per exemple, mentre els egipcis feien servir ja en l'antiguitat un sistema decimal encara no posicional, les cultures mesopotàmiques utilitzaven ja un sistema posicional, però sexagesimal. Més encara: no és solament en altres racons del planeta i en moments històrics remots que un sistema de base sexagesimal ha determinat la percepció de les xifres del món. Entre nosaltres mateixos hi ha també, actualment, en la nostra quotidianitat, rutines i costums que apunten a una manera de conceptualitzar la numeració i el còmput de magnituds prenent el nombre 60 com a base de referència. I el cas de la pilota valenciana (o del tennis) no és sinó un cas puntual i curiós d'això, en què les referències són establertes pels quatre quarts del 60: 15, 30, 45 i 60 joc... De més a més, dotze jocs (comptant-ne 5 per cada joc) constitueixen una partida completa quan «es va a 60». Etc.

D'altra banda, aquest mateix sistema sexagesimal també és, com se sap —poca broma—, el que regeix el còmput convencional del temps: una hora són seixanta minuts, i un minut consta de seixanta segons.

Per això, en les quarts, els rellotges assenyalen exactament les mateixes fites que els quinze del còmput del joc de pilota: 15, 30, 45, 60. I igualment —per posar un nou exemple—, també els angles són mesurats d'acord amb aquest sistema sexagesimal, en què cada angle d'un triangle equilàter consta de seixanta graus, i on cada grau, al seu torn, pot ser subdividit en minuts i segons sexagesimals. Per això, així, doncs, 150, 300, 450, 600, 900, 1200, 1800 o 3600 són xifres de referència inevitable en els manuals de trigonometria.

Com en el cas del sistema decimal, els antropòlegs també sospesen que el sistema sexagesimal pot tenir relació, en l'origen, amb la projecció de la fesomia dels dits per a l'execució de còmput i càlculs. Potser resultaria ací d'aplicació una vella dita de l'amic **Victor Labrado**: «Als científics, a voltes, on no els arriba la ciència els arriba la imaginació»... Però és el cas que sovint s'ha especulat en la possibilitat que la numeració sexagesimal podria estar relacionada amb una manera de comptar en què la falange de cada dit constituïria una unitat. Un dit, per tant, serien tres unitats: una per cada falange. I si es comptava, posem per cas, amb el dit polze de la mà dreta, s'hi podrien assenyalar en aquesta mà 12 posicions possibles (tres posicions per cada dit restant: menovell, anular, cor i índex). Endemés, per a cadascuna d'aquestes 12 posicions possibles en la mà dreta es podria fer la combinació, encara, amb cadascun dels cinc dits lliures de l'altra mà, per la qual cosa el total de combinacions possibles segons aquesta particular manera de comptar amb dits i falanges, en serien 60.

—Xe! Boníssim el xàmbit... —conclou mon pare, quan s'acaba la seua ració de gelat.

Li observe les mans, els dits, les falanges. Prove de capir quants dies, mesos, anys, segles, mil·lennis d'evolució han calgut per a conformar-les, aquestes mans estimades. I em ve un mareig: una mena de vertigen. Perquè comprenc que és precisament a partir d'aquesta particular fesomia de les mans —totes iguals, totes diferents— que la condició humana ha provat de comptar, calcular, abstraure i raonar el món amb la força dels nombres: com una bella al·legoria de l'afany nostre per atrapar els secrets impossibles de la vida.